

Het Voortrekkermonument

Een aparte geschiedenis

Een monument in Zuid-Afrika is een doorn in het oog van veel inwoners. Het herdenkt een veldslag tussen Afrikaners en Zoeloe. Wat moet er gebeuren met het monument, dat zoveel mensen voor het hoofd stoot?

Eva Boumeester is historicus en schreef haar scriptie over het Voortrekkermonument in Zuid-Afrika.

Verbeelding van de Grote Trek van de Voortrekkers uit 1909. Tekening van G.S. Smithard en J.R. Skelton, illustratie in *South Africa* van Ian Colvin.

In Zuid-Afrika, dicht bij de stad Pretoria bevindt zich het Voortrekkermonument. Het monument wordt sinds 8 juli 2011 beschouwd als nationaal erfgoed, maar het kolossale gebouw kent een roerige voorgeschiedenis. Het monument werd in eerste instantie gebouwd om de voorvaders van de Afrikaners, de Voortrekkers, te vereren. Het werd op 16 december 1949 onthuld, tijdens de hoogtijdagen van de apartheid. Het kolossale monument moest ervoor zorgen dat Afrikaners zich nog trotser gingen voelen en om de superioriteit tegenover de zwarte Zuid-Afrikaanse bevolking te laten zien. Het gehele monument moest de 'grootseheid' van de Afrikaners en het 'barbarisme' van de zwarte Zuid-Afrikanen, in dit geval de Zoeloe, laten zien. Het is opmerkelijk dat dit veelbesproken monument tot nationaal erfgoed werd uitgeroepen, juist in de periode waarin gestreefd werd naar eenheid in Zuid-Afrika.

De Grote Trek

Het monument vertelt het verhaal van een gebeurtenis die ruim honderd jaar eerder had plaatsgevonden: de Grote Trek. Dit was een tocht die Afrikaners, de witte bevolking van Zuid-Afrika, ondernamen om aan de Britten te ontsnappen, die rond deze periode delen van de Kaap bezetten. De Grote Trek vond plaats tussen 1838 en 1854 en ongeveer 15.000 Afrikaners ondernamen deze tocht.¹ Zij werden de Voortrekkers genoemd. Deze enorme groep mensen verplaatste zich naar het noorden van Zuid-Afrika en vestigde zich daar. De Voortrekkers kwamen tijdens de reis vaak in aanraking met andere etnische groepen. Soms ging dit goed, maar vaak verliepen deze ontmoetingen niet vreedzaam. In november 1838 liep een ontmoeting tussen de Zoeloe en de Voortrekkers uit de hand, met vooral slachtoffers onder de Voortrekkers. Hierna volgde op 16 december 1838 een grote aanval,

waarbij zo'n drieduizend Zoeloes het leven lieten. De Voortrekkers waren ervan overtuigd dat God deze overwinning had gerealiseerd. Voortaan werd 16 december een heilige dag.² De dag werd de *Day of the Convent* of *Day of the Vow* genoemd, om de door God gegeven steun te waarderen.

Moment voor een monument

De geschiedenis van Zuid-Afrika staat in het teken van ongelijkheid, discriminatie en racisme, met als dieptepunt de invoering van apartheid in 1948. Het apartheidsregime draaide volledig om het feit dat de zwarte Zuid-Afrikanen minderwaardig waren en dat de witte Afrikaners alles konden bepalen. Dit leidde tot ernstig racisme en ongelijkheid, die vandaag de dag nog voelbaar zijn. Het apartheidsregime wilde het gevoel van superioriteit vasthouden.³ Vandaar dat het Voortrekkermonument, ruim een eeuw na de Grote Trek, juist in 1948 werd gebouwd. Het was een uitgelezen kans om een monument te bouwen dat in dienst stond van de vorming van de identiteit van de Afrikaners.

Om een beeld te krijgen van de symbolische waarde die het monument heeft, is het van belang om het exterieur en interieur te bekijken. Het monument is kolossaal. Het heeft een oppervlakte van 1600 vierkante meter en is ook nog eens veertig meter hoog. Het is vanuit heel Pretoria te zien, omdat het op een heuvel ligt. Het gebouw wordt omringd door een enorme muur, waarop 64 ossenwagens zijn afgebeeld. Deze staan symbool voor de Grote Trek. Binnen in het gebouw is het belangrijkste onderdeel te vinden. Hier zie je een grafsteen, zonder lichaam. Het staat symbool voor alle gevallen Voortrekkers. Op deze grafsteen staat geschreven: *Ons vir jou Suid-Afrika*. Elk jaar op 16 december schijnen de zonnestralen op deze grafsteen. Dan wordt de tekst verlicht. Er zijn meer verwijzingen naar strijd zichtbaar op het monument, maar de boodschap is vooral dat de Afrikaners de geciviliseerde groep waren, terwijl de Zoeloe nauwelijks kleren droegen en zich 'barbaars' gedroegen.

Eenheid en rust

De apartheid werd afgeschaft in 1992 en de Zuid-Afrikaanse regering probeert sindsdien om eenheid en rust te creëren in het land. Het was voor de regeringen na 1992 lastig om te bepalen wat er met het Voortrekkermonument moest gebeuren, in een land waarin de verschillen nog steeds erg groot zijn.

Nelson Mandela, de beroemdste vertegenwoordiger van de anti-apartheidsbeweging, maakte na de eerste democratische verkiezingen duidelijk dat Zuid-Afrika een *Rainbow Nation* moest worden.⁴ Zuid-Afrika heeft elf officiële talen, die allemaal onderdeel zijn van een bepaalde cultuur.

Het Voortrekkermonument in Pretoria.

De *Rainbow Nation* moest, volgens Mandela, in het teken staan van wederzijds respect en acceptatie. Het Voortrekkermonument kreeg een interessante rol in het eenwordingsproces van Zuid-Afrika. Aan de ene kant is het monument een getuige van de apartheid, heeft het sterke racistische kenmerken en benadeelt het een bepaalde bevolkingsgroep. Aan de andere kant representeert het monument een groot onderdeel van de Afrikaner geschiedenis en is het deel van hun cultureel erfgoed.

'De geschiedenis van Zuid-Afrika staat in het teken van ongelijkheid, discriminatie en racisme'

Er is een levendig (politiek) debat gaande over de representatie en haar invloed op de *Rainbow Nation* van Mandela. Voor dit debat is het goed om te begrijpen wat er wordt bedoeld met het concept *Imagined Community*. Dit concept is bedacht door Benedict Anderson. Hij zegt dat het onmogelijk is dat iedereen binnen een bepaalde samenleving elkaar kent. Daarom maakt iedereen een voorstelling van de personen die hem onbekend zijn. Het maakt volgens deze theorie niet uit dat er verschillen zijn tussen de mensen, omdat er binnen een *Imagined Community* sprake is van diep gevoel van kameraadschap. Anderson zegt dus dat verschillen binnen een land niet uitmaken, als er maar een bepaald gevoel van verbondenheid binnen die samenleving is. Deze verbondenheid kan door meerdere dingen worden gerealiseerd, onder andere door het vertellen van dezelfde geschiedenis, het hebben van dezelfde cultuur en het spreken van een gemeenschappelijke taal.⁵ Als dit gebeurt, dan kan de gewenste *Rainbow Nation* van Nelson Mandela gevormd worden. ►

¹ Anton Ehlers, 'De-segregating history in South Africa: the case of the covenant and the battle of blood/ncome river', 2000.

² Ibidem.

³ Michael Aliber, 'Chronic Poverty in South Africa: Incidence, Causes and Policies', *World Development*, 2003.

⁴ Nelson Mandela, 'Inauguration Speech', 10 mei 1994.

⁵ Benedict Anderson, *Imagined Communities, Reflections on the origin of nationalism*, Verso, London, 1983.

4 Annie Coombes, *Translating the past: apartheid monuments in post-apartheid South Africa*, in: *Hybridity and its Discontents*, Londen, 2000.

7 Andrew Crampton, *The Voortrekker Monument, the birth of Apartheid and beyond*, *Political Geography*, 2001.

8 Sabine Marshall, *Landscape of Memory: Commemorative Monuments, Memorials and Public Statuary in Post-Apartheid South Africa*, VU Amsterdam, 2009.

Woede opwekken

Er zijn meerdere onderzoeken gedaan naar het vraagstuk omtrent het monument. Annie Coombes beargumenteert dat het Voortrekkermonument bijdraagt aan het vormen van de eenheid in Zuid-Afrika.⁶ Zij is van mening dat het monument er juist voor zorgt dat een bepaalde minderheid, in dit geval de Afrikaners, nog wel een kans heeft om naar hun verleden te kijken. Wanneer het monument verwijderd zal worden, kan dit woede opwekken bij bepaalde groepen Afrikaners. Daarbij stelt zij ook dat het monument iets representeert dat nooit meer mag gebeuren. Zij stelt dus dat er een herinterpretatie moet komen van de betekenis van het monument, zodat het voor alle Zuid-Afrikanen niet schadelijk is voor het gevoel van de *Imagined Community*. Wanneer dit gebeurt, kan het Voortrekkermonument fungeren als een positieve invloed op de eenheid in Zuid-Afrika.

Eenzijdig

Er zijn echter bepaalde historici en onderzoekers die het niet eens zijn met Coombes. Andrew Crampton stelt dat het monument een totaal eenzijdige geschiedenis representeert waarin de Afrikaners worden afgeschilderd als geciviliseerde mensen die oppermachtig zijn, terwijl de Zoeloe worden afgebeeld als gewelddadige barbaren.⁷ Daarbij staat de Slag bij Bloedrivier centraal en wordt de overwinning en de dood van drieduizend Zoeloe gevierd door het monument, wat dubieus is in een tijd waarin de nadruk op eenheid zo sterk is. De jaarlijkse viering op de *Day of the Convent* draagt dan weer extra bij aan het vieren van de onderdrukking. Dit is volgens Crampton niet meer van deze tijd en draagt zeker niet bij aan het vormen van eenheid.

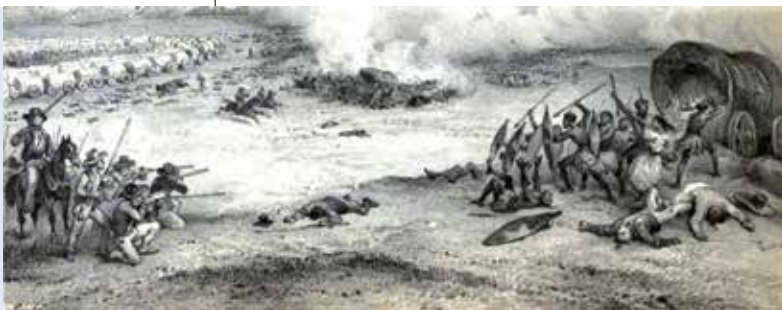
De regeringen van de afgelopen 25 jaar hebben vooral gepoogd om van Zuid-Afrika een eenheid te maken en haar te verzoenen. De regering probeert ook alle culturen in het land te waarde-

ren en gelijk te behandelen. Dat is ook een van de redenen waarom het Voortrekkermonument nu benoemd is tot nationaal erfgoed. De regering heeft er daarnaast voor gezorgd dat er een museum is gebouwd dat ook de andere kant van het verhaal van de Slag bij Bloedrivier vertelt. Dit is het *Ncome*-museum, vlakbij de Bloedrivier.⁸ Op deze manier worden beide kanten van dit lastige onderwerp belicht. Helaas bleek dit niet de oplossing voor de controversie over het Voortrekkermonument. Nog steeds zijn er conservatieve Afrikaners die niets willen veranderen aan het monument, noch aan de vieringen die eraan verbonden zijn. Deze mensen wijzen het dan ook af dat de Zuid-Afrikaanse regering de *Day of the Convent* heeft veranderd in een nationale feestdag die de eenheid moet bevorderen: *Reconciliation Day*. Aan de andere kant wordt het monument ook gebruikt door de radicale Zoeloe-partijen om meer macht te krijgen en eisen deze partijen de afbraak van het monument.

Door de culturele verscheidenheid van het land is het moeilijk om een oplossing te vinden in dit debat. De elf officiële talen en bijbehorende culturen zijn nog steeds op zoek naar eenheid, in een strijd tegen discriminatie en proberen de droom van Nelson Mandela waar te maken. De discussie over dit monument is een van de hete hangijzers in het proces van eenwording, dat alleen bereikt kan worden door culturele acceptatie. Pas wanneer er meer consensus komt, zal er door de *Imagined Community* een *Rainbow Nation* kunnen ontstaan en kan de droom van Mandela werkelijkheid worden. ■

Boven: Een echtpaar in Voortrekkersdracht. Foto uit 1938, Zuid-Afrikahuis. Hieronder: De Slag bij Bloedrivier in 1838. Uit *Voyage dans l'Afrique Australe* door Adulphe Delegorgue, 1847.

Verder lezen

Grundlingh, A.M., 'A Cultural Conundrum? Old Monuments and New Regimes: The Voortrekkermonument as Symbol of Afrikaner Power in a Postapartheid South Africa', *Radical History Review*, 81 (2001), 95-112.

Wilson, Francis, *Dinosaurs, Diamonds, and Democracy: A short, short history of South Africa* (Umuzi 2009).